

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

APOLOGIA ALTERA

PROPHETÆ DAVID.

705-7 CAPUT PRIMUM.

Quosdam offendi posse quod in adulterium incidit David, et Christus oblatam sibi adulteram absolverit: maxime vero quod idem propheta peccatum evulgaverit suum. Sed, ut David erraverit, Christum errare non potuisse ostenditur; proindeque explodendos eos, qui Dei potentiae vel providentiae detrahunt.

1. Fortasse plerosque psalmi titulus offenderit, quem audistis legi: quod venerit ad David Nathan propheta, cum intravit ad Bethsabée: simulque etiam non mediocrem scrupulum movere potuit imperitis Evangelii lectio, quæ decursa est, in quo advertistis adulteram Christo oblatam, eademque sine damnatione dimissam (*Joan. viii. 11*). Nam prolecto si quis ea auribus accipiat otiosis, incentivum erroris incurrit, cum leget sancti viri adulterium, et adulteræ absolutionem; humano propemodum divinoque lapsus exemplo, quod et homo putavit adulterium esse faciendum, et Deus censuerit adulterium non esse damnandum. Lubrica igitur ad lapsum via vel veniæ vel concupiscentiæ.

2. Accedit illud, quod ipsas faces juvenilis lasciviæ videtur accendere; quia adulterium suum non erubuerit, non celaverit: sed quadam divini carminis prædicatione vulgavit. Quid ergo tam impudens, tam improvidus sanctus David fuit, ut ipse suum cantaret opprobrium: maxime cum ipse in alio quoque, qui hodie decursus est, psalmo dixerit: « Usquequo, peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur (*Psal. xciii, 3*)? » Alios de peccato gloriari prohibet, et ipse etiam sacro carmine gloriatur. Quomodo igitur ista distinguimus?

3. Esto tamen, David petulanter erraverit: numquid et Christus erravit, ut putemus eum non rectum habuisse iudicium? Bene ergo quasi ad eos David hodie prophetavit dicens: « Intelligite, insipientes, 708 et stulti aliquando sapite (*Ibid. 8*). » Quomodo enim Christus potuit errare? Fas non est ut hoc veniat in sensus nostros. « Qui plantavit aurem non audit, aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguet; qui do-

A cet hominem scientiam (*Ibid. 9 40*)? » Christus ergo interrogare culpam, et accusationem justam audire nescivit? Christus petulantiam potuit approbare? Christus, qui corripit gentes, arguendam adulteram non putavit? Christus, qui novit uniuscujusque cordis interna, et scientiam docet legis, aut falli potuit errato, aut contra legis seriem judicare? Et quomodo ipse dixit: « Non veni legem solvere, sed adimplere (*Matth. v, 17*)? » Christus, qui condemnat occulta, potuit dissimulare vulgata? Christus, qui fecit tempora, potest nescire tempora? Qui novit cogitationes hominum vanas, non novit etiam criminosas?

B 4. Et ideo satis illis responsum sit, qui cum Creatorem negare non possint, negant tamen potentiam Creatoris: qui cum sapientiam fateantur, insipientiam asserunt, objiciendo ei imprudentiam futurorum. De quo possemus latius dicere: sed alius propositus nobis videtur esse tractatus. Et licet diversarum series decursa sit lectionum, in eadem tamen assertionem proficiunt, et maxime psalmi titulus et Evangelica lectio. Sed quamvis conveniat uno assertio, tamen juxta ordinem lectionum sit ordo tractatus: et ideo de titulo psalmi prius tractandum videtur.

CAPUT II.

Proposito argumento auctor hic non facile iudicandum scribit. Tum quo ordine, et apud quos homines David errantis causam sit defensurus, explicat.

C 5. Proposita est historia, quæ adulterium habeat et homicidium. Nam ita reperimus in libro scriptum esse Regnorum: quia David rex cum deambularet in domo sua, lavantem se Uriæ vidit uxorem, amavitque illico, et jussit accersiri. Deinde virum ejus innocentem, ut Scriptura inducit, bellatoribus objici jussit acerrimis, ut vi 709 opprimeretur hostili (*II Reg. xi, 2-16*). Hæc facta sunt, nec negantur: quomodo igitur defenduntur? Bene admonet Evangelica lectio (*Joan. viii, 11*), etiam cum peccatum appareat subreptum; tamen (1) de-

(1) Edit. Gill. in margine, ad Rom. in textu, *peccatum appareat; sobrium tamen, etc.* At edit. Era. et eadem Gill. in corpore, cum mss. omnibus, *peccatum appareat subreptum: tamen, etc.* Quod

quidem non malum sensum efficit ita interpretanti: etiam cum appareat peccatum cuiquam obrepsisse: non tamen est cujuslibet sententiam ferre, sed judicis, nimirum Christi.

bere esse iudicis iudicium : ac memorem unumquemque esse oportere suæ conditionis et meriti. Sæpe enim etiam in iudicando majus peccatum. iudicii est, quam peccatum ipsius de quo fuerit iudicatum. Nam si præscriptum est a quibusdam sapientibus mundi (2), ut in iudicando caveatur, ne major pœna quam culpa sit, idque servatur : quanto magis id servandum videtur, ut unusquisque de alio iudicaturus, de se ipso prius iudicet, nec minora in alio errata condemnet, cum ipse graviora commiserit ? Quis es igitur tu, qui David sanctum virum iudicas ? Gentili dico, Judæo dico, Christiano dico ; et ideo tripertito mihi distinguendus esse videtur tractatus, unus adversus gentiles, alius adversus Judæos, tertius apud Christianos.

CAPUT III.

Gentiles monet ne tam errantem, quam pœnitentem David respiciant, quia sicut illud est hominibus commune, ita hoc rarum in regibus. Tum quam proclive sit vinci libidine, declarat, et adductis sanctorum virorum exemplis confirmat.

6. Primus ergo adversus gentiles mihi sermo est, qui plerumque objectare consueverunt : Ecce quomodo Christiani innocentiam sequuntur, fidem præferunt, religionem venerantur, castitatem docent, quorum principes et homicidia et adulteria fecisse produntur ? Ipse David de cuius genere, ut dicitis, nasci Christus elegit, homicidia sua et adulteria decantavit. Et quales possunt esse discipuli, quorum tales magistri sunt ?

7. Quid igitur ? Negamus factum, an repudiamus magistrum ? Nihil horum. Sed qui speciem objicit, communitatem consideret. Species facti est, communitas naturæ. Nihil ergo mirum si intra generalitatem species est. Agnosco enim hominem fuisse David, et nihil mirum : agnosco commune, ut homo peccet. Nec enim nova infirmitas conditionis humanæ, magisque mirum videtur si homo peccato carcat, quam si peccatum aliquod affectet. Igitur peccavit (3) sanctus David, nullo ambiguo vos tenebo, fecit adulterium, commentus est homicidium, et commentus est et peregit. Peccavit quod solent reges ; sed pœnitentiam gessit et flevit, quod non solent reges. Rogavit veniam, non arrogans potestatis, sed infirmitatis suæ conscius ; prostratus in terram cilicio se operuit, oblitus imperii et memor culpæ.

8. Quem mihi hujusce modi reperias virum **710** D quo in potestate consiitutus non magis peccata sua

(2) Quando quidem pœna est noxæ vindictæ, leg. 13. Dig. tit. de verb. signif. col. 1835, recte consequitur inter utramque rem inveniri debere proportionem. Quapropter conditores legum, varias pœnas variis criminibus assignando, summo opere ut his illæ responderent, prospexerunt. Sed hac de re in universum sapientissime præcipitur, tom. 3 pand ff. leg. 48. tit. de pœnis, col. 1556, in hunc modum : « Perspicendum est iudicanti, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam casus postulat. Nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est : sed perpenso iudicio, prout quæque res exoptulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem

A diligat, culpam prædicet, crimina defendat ; qui putet sibi quod non decet, non licere : qui se legibus obstringat suis ; et quod per justitiam non licet, nec per potestatem licere agnoscat ? Non enim solvit potestas justitiam, sed justitia potestatem ; nec legibus rex solutus est, sed leges suo solvit exemplo. An fieri potest ut qui de aliis iudicat, suo ipse sit liber iudicio, et in se suscipiat, in quo et alios astringat ?

9. Bonus ergo David, et multo admirabilior qui potestatem vicit, quam qui amorem. Castitas enim corpori nonnunquam defertur, frequenter errori ; potestas Deo subditur ; et facilius qui se in amore cohibeat, quam in potestate moderetur. Non ergo ignoscis quod minus est, in quo majora miraris. Lubrica enim in omnibus hominibus et prona natura peccandi ; lubrica etiam in bonis moribus licentia potestatis, et oblatio facultatis. Non enim distat ira regis ab ira leonis : sed qui stimulat illum et admiscetur, peccat in animam suam. Caveat ergo ne stimulet aliquis potestatem, ne cassibus anima irretita corporeis, vitio se non possit exuere. Non ergo mirum si etiam David specie lapsus est potestatis : sed multo amplius admirandum, quod fidei contemplatione revocatur.

10. Videtur igitur quod potestas hæc sæcularis frequenter nihil prosit, et plerumque obsit : sæpe enim culpæ exitus in auctoritate est potestatis. Noli igitur, quicumque es rex, de potentia et facultate præsumere ; cor enim regis in manu Domini, Noli tibi de populorum subiectione blandiri : quia non salvabitur rex per multitudinem virtutis suæ nec gigas salvus erit in multitudine virtutis suæ. Non enim in altis tabernaculorum fastigiis, pretiosoque tectorum culmine, sed super timentibus eum bene placitum est Domino, et his qui sperant super misericordia ejus.

11. Lubricam igitur videmus ad vitia potestatem, nec tamen semper inflexam dixerim : quoniam regali potestate sublimem et David legimus cultus auxisse divinos, et Salomonem templum Deo consecrasse.

12. Nunc illud quod perstrinximus, asseramus, facultatem imperandi, incentivum esse peccandi, et secundum historiæ seriem prosequamur. Non adulterasset David alieni jus thori, et fœderati pacta conjugii, nisi nudam et lavantem mulierem de domus suæ interioribus vidisset. Et ideo bene iudices esse debent : in gravioribus pœnis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. » Neque his absona tradit Horatius. lib. I Serm. sat. 3, ubi sic habet :

... Cur non
Ponderibus modulisque suis ratio utitur : ac res
Ut quæque est, ita supplicii delicta coerces ?
Et infra :

... Adsit
Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas.

(3) Edit. Era., *quam si peccatum iniquitas fecit. Igitur peccat, Rom. ac mss. duo, quam si in peccatum incidat. Fecit igitur peccatum, etc.* Gill. et cæteri mss. ut in textu.

scriptum est : « Non intendas in mulieris speciem : et non concupiscas mulierem (*Eccli.* xxv, 28). » Ait alibi : « Ab omni irreverenti oculo cave (*Eccli.* xxvi, 14). » Nihil de continentiae tuæ virtute præsumas. Etenim « fornicatio mulieris in extollentia oculorum, et in palpebris illius agnoscetur (*Ibid.* 12); et ideo causam primo peccati fuge. Nemo enim diu fortis est. Neque fragili tantum, sed omni homini dicitur : « Non te vincat concupiscentia formæ (*Prov.* vi, 25) : » si non vis vinci, non congregiare peccatis, ne de te vitia coronentur : « neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris (*Ibid.*). » Vilis tibi mulier videtur ad pretium, sed fortis ad vitium (4) : quia « mulier virorum pretiosas animas capit (*Ibid.* 26).

13. Difficile est itaque ut quisquam libidinis irretitus illecebris, immunis evadat. Nec mea tantum hoc sententia difficile judicatur : sed etiam sancti Salomonis Proverbiis impossibile judicatum est, qui suo ductus exemplo ait : « Ligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem non comburet? Vel ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet (*Ibid.* 27, 28)? » Cave ergo et tu ne intra sinum tuæ mentis ignem libidinis et amorem accendas, ne corporeum vestimentum illo animi consumatur incendio, ac perpetuitatem resurrectionis amittas : vel certe vestigium tuæ mentis uratur, si per libidinum faces tibi putaveris esse gradiendum. Nam qui uritur corde, comburitur corpore.

14. Omnibus igitur modis lascivæ mulieris vitandus occursus est. Et ideo « prudentiam discipulam acquire tibi (5), inquit, ut te custodiat ab uxore aliena et fornicaria (*Prov.* vii, 4, 5) : » ne te laqueis labiorum suorum teneat obligatum, et crinibus erroris involvat. Itaque unde debeas cavere meretricem propheta te docuit, ut a fenestra caveas hujus ingressus (*Ibid.* 6.) A fenestra enim domus suæ intrat. Fenestra ejus est oculus : et ideo ab omni irreverenti oculo cave, ne per fenestram introeat amor, libido penetret. Etenim mulier fornicaria illicit visu amatorem : et nisi petulantem obtutum mentis animique compescas, mors ingreditur per fenestram. Non est desidiosa petulantia meretricis, non otiosa lascivia, quæ facit juvenum volare corda : ut proprie mentis nequeant tenere constantiam, et huc atque illuc fervido amore rapiantur. Cave ergo hujusmodi mulierem, quæ pedibus non quiescit, foris errat, insidiatur per angulos, oculis ligat, verbis illicit, institit lectum intexit suum, et tapetis ab Ægypto stratis : neque enim de cogitatione divina, sed de sæculari illecebra, assumit ornatum : quæ merito virum suum dicit absentem, quoniam non potest

(4) Mss. plures, *sed ad vitium est*; Era. et Gill., *sed ad vitium appetibilis est*; Gill. in marg. ac Rom. edit. in corpore, sicut et mss. Theod., *sed fortis ad vitium*. Quæ lectio videtur aliis præferenda.

(5) Sic omnes mss. atque edit. Era. et Gill.; Rom. vero, *prudentiam, inquit, acquire tibi amicam*.

adultera omnis Christum habere præsentem (*Ibid.* 10, 20).

15. Vides igitur quantis rebus etiam sanctorum corda capiantur, et ideo ne mireris, si etiam sanctus David captus est. Vir quidem magnus, et qui allophylum immanem corpore, armis quoque bellicis inhorrentem fide vicerit, sed utinam se ipse vicisset, utinam sicut illum adversarium stravit, sic interiorem adversarium suum sternere ac superare potuisset! Gravior est pugna ejus qui intus quam illius qui foris dimicat.

16. Sed quid de solo David loquor? Accersamus etiam alios ad tractatum hujusmodi, ne imbecillitatem David magis, unius scilicet hominis, putemus quam corporeæ conditionis fuisse infirmitatem. Samson validus et fortis leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit; vincula solvit hostium, sed suarum non solvit nexus cupiditatum; messes incendit alienas, et unius ipse mulieris accensus igniculo messem suæ virtutis amisit. Salomon templum Deo condidit, sed utinam corporis sui templum ipse servasset! Verum ad ipsum a quo discessit, revertatur oratio. Triumphavit David in decem millibus, sed erravit in viginti et amplius millibus, et quia erravit, hominem se esse cognovit, confessus est culpam, veniam deprecatus est dicens ad Dominum : « Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum (*Psal.* vi, 2, 3). Si David infirmus, tu fortis es? Si Salomon lapsus est, tu immobilis? Si Paulus primus peccatorum, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tanquam homines, sed peccatum suum tanquam justis agnoverunt. Si justis pœnæ atrocioris exceperunt sententiam, tu quemadmodam tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat. « Si justus vix salvus fit, peccator et impius ubi parebit (*I Petr.* iv, 18)? »

17. Advertitis ergo, filii, quam plerumque etiam bonum propositum subruat causa mœchandi, et ideo causas ipsas primo fugere et vitare debetis. Non vis amore capi? Noli in speciem mulieris intendere, quia oculi tui qui cum viderint alienam, os tuum loquetur perversa, et jaces tanquam in corde maris, et sicut gubernator in magno turbine. Magnam enim fociunt tempestatem multitudines cupiditatum, quæ velut quodam in freto corporis navigantem hinc atque inde perturbant, ut gubernator sui animus esse non possit, diem ac noctem caligine amoris ignorans (6).

18. Oculis igitur excitatur libido, sed ebrietate succenditur. Omnis enim obriosus et fornicator, pauper fiet. Nec tibi de potentia blandiaris potandi.

Ad hanc quidem accedit Vulg., quæ habet, *prudentiam voca amicam tuam*, ubi LXX scribunt, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποιῆσαι σεαυτῷ.

(6) Edit. ac mss. aliquot, *die ac nocte caliginem amoris ignorans*. Melius mss. Theod., Dion., Colb., et Maz., *noctem ad diem caligine*, etc.

Noc ebriatus est, et qui non inebriatus est diluvio, A inebriatus est vino. Sed ille naturam vini ignorabat, non enim ante potaverat : tu in illo dedicisti cavere quid debeas ; Lot per somnum deceptus est, et tu si non vis decipi, somnum mentis tuæ discute, ne ebrius illudat filius aut filia dormienti. Non pietas illic, sed ebrietas redditur : nec pater illic, sed dormiens circumscribitur. Vis non aduri ? Noli ad ignem accedere. Vis non præcipitari ? Nutantia fuge, prærupta cave, caduca declina et labantia.

19. Vides igitur in illius qui justus esse meruerunt, non alteram fuisse naturam, sed alteram disciplinam. Post primi hominis lapsum, justamque sententiam, cur in uno carnis damnatus sit appetitus, vitium traxit conditio, infecit culpa naturam ; sed naturæ ipsius vitium fides temperavit, et devotionis intentio mitigavit offensam.

20. Convertimini igitur ad Dominum, gentes ; scitote quoniam Dominus Deus est : ipse fecit nos, et non ipsi nos. Scitote quoniam caro sumus et pulvis. Relinquamus ergo quæ facimus, et ipsum nostri veneremur auctorem, qui vitam dedit, peccata donavit, qui solus potest dicere : « Ego sum, ego sum, qui debeo iniquitates vestras, et memor non ero (*Isa.* XLIII, 25). » Magnus plane et misericors Deus, qui beneficium confert, nec beneficii munus exprobrat. ¶ Miramini quod David regem fecerit, victoremque multarum gentium ? Sic servulos suos consuevit evehere. Non avarus munerum, nec beneficii parcus, nec gratiæ angustus et frugi ; sed opulens largitatis, quos redemit a peccato, auget et præmio. Hæc adversum gentiles. C

CAPUT IV.

Judæos perperam credentes David, qui obnoxius fuit peccato, vel Salomonem, cui dicta de Christo non conveniunt, esse Filium Dei, redarguit ; et pravam quorundam hæreticorum de Filio Dei interpretationem confutat.

21. Sed quoniam tripartitam divisionem tractatus hujus polliciti sumus, unam adversus gentiles, aliam adversus Judæos, tertiam apud Ecclesiam ; nunc contra Judæos videtur esse tractandum. Quid igitur nobis propositum sit recenseamus. « Titulus, inquit, psalmi David intellectus (7), cum venit ad eum Nathan propheta : cum intravit ad Bethsabee (*Psal.* L, 1, 2). Nempe historia hæc et adulterum David inducit et homicidam, et hunc vos, Judæi, dicitis esse Dei filium ? Sed Deus virtutum est, non criminum. Et de hoc dicit Deus Pater : « Thronus ejus sicut dies cæli (*Psal.* LXXXVIII, 30) ; » qui dolum fecerit, peccata non vicerit ? Et quomodo scriptum est (8) : Nemo sine peccato, nisi unus Deus (*Luc.* XVIII, 19) ? Si igitur non potest non esse Deus, qui Dei Filius est, utique Dei Filius arbiter justitiæ est, non obnoxius culpæ.

(7) Ita mss. omnes ac edit. Era. atque Gill., Rom. autem, *Titulus : in finem, psalmus David cum ingrederetur*, etc. Fatendum quidem hunc titulum ita legi in Psalterii exemplaribus quæ nunc exstant ; sed cum olim magna fuerit in titulis psal-morum diversitas, a mss. et prisca edit. non dis-

22. Qua autem opinione vel David Dei Filium judicatis, vel Salomonem putatis ? An quia scriptum est : « Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (*Psal.* LXXI, 2) ; et quia titulus psalmi in Salomonem psalmum LXXI dicit esse compositum (9) ? Sed quem Salomonem dicat, advertite. Salomon enim pacificus est, hoc habet interpretatio. Psalmus in eum dicitur, quem vere scimus esse pacis auctorem. Quomodo autem Salomon pacificus ? Non hoc Joab sanguis ostendit, quem inter altaria templi jussit occidi ; non Adoniæ pœna, quem affinitatis regiæ reum percussit, nec matris obsecratione ab indignatione revocatus. Quomodo autem in Solomonem David filium existimas convenire quod scriptum est, quia « permanebit cum sole et ante lunam, in sæcula sæculorum (*Ibid.*) ; cum ille brevis vitæ adeptus usuram, angustis terminis vivendi spatium transegerit ? Quomodo autem de eo dicitur : « Dominabitur a mari usque ad mare (*Ibid.* 8) ; cum ille inter Syriam constitutus, hoc est intra unius regionis provinciam, circumscriptos fines habuerit imperii. Solus autem Christus usque in orbis totius terminos suum propagavit imperium. Solus enim iste est, de quo bene psalmi series prophetavit, quia « reges Arabum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terræ : omnes gentes servient ei (*Ibid.* 10, 11). » Hunc enim novimus gentibus universis et nationibus imperantem, incircumscrip-to imperio, interminata potestate. Non ergo Salomon Dei filius.

23. Sed qua ratione eum Dei filium putavistis ? An quia sapiens fuit ? Sed hic sapientiam postulavit, ¶ ut, quam non habebat, acciperet : Christus ipse sapientia est, naturaliter in universum habens, quod in rebus humanis Salomon accepit per gratiam. Denique quod accipitur ex tempore, in tempore possidetur. Salomon enim sapientiam nec in principio sui habuit, nec in fine possedit. Neque enim habere se credidit quod poposcit, et postea aversus a Dei cultu, non quasi sapiens, sed quasi insipiens lapsus est, ut offenderet. Offendit in tantum, ut etiam quod meruerat, amitteret. Cur igitur hunc Dei filium credidistis ? An quia templum Deo condidit ? Sed hinc Dominum et Deum non esse credere debuistis, quia scriptum est : « Nisi Dominus ædificaverit sibi domum in vanum laboraverunt qui ædificant eam (*Psal.* CXXVI, 1). » In vanum laboravit qui ædificavit id templum, quod subjectus ignis exussit. An quia David patri ipsius dictum est : Non tu ædificabis mihi domum... sed cum tu dormieris, excitabo semen tuum post te, et ipse ædificabit domum nomini meo (*II Reg.* VI, 12, 13). » Verum ibi quoque templum non cedendum.

(8) Rom. edit. sola, *peccata non vicerit, quomodo dicitur Filius Dei, quia scriptum est.*

(9) Eadem Rom. edit., *et quia titulus psalmi septuagesimi primi in Salomonem dicitur esse compositus.* Aliæ, ac mss. omnes, ut in textu.

non corporale, non materiale promittitur, neque enim Deus in manufactis habitat, sed templum est sancta Ecclesia, quæ utique non humana, sed cœlestis virtute fundatur.

24. Nam si præstantioris licet, sed humanæ tamen virtutis opera miremur, multos hujusmodi reperimus, quos cum David et Salomone comparare possumus. Et ideo ubi operis æqualitas est, non est excellentia potestatis. Nec plures possumus dicere Dei filios, cum unum Dei filium legerimus; sed non ex beneficiis suis quæ in parentes nostros contulit, facienda est injuria Dei Filio. Multi enim præclari viri: sed per unum Jesum Nave stetit, inquit (*Joan.* x, 13), sol contra Gabaon. Videtis eum ultra David regis processisse virtutem; terrenis enim David, non sideribus imperavit. Videtis etiam solem ministrum esse, non dominum, qui etiam voci servierit humanæ. Stetit tamen, quia in Jesu et typum futuri agnoscebat, et nomen. Neque enim in sua virtute Jesu Nave, sed Christi mysterio cœlestibus luminibus imperabat; designabatur enim Dei Filium in hoc sæculum esse venturum, qui mundani luminis occidentis et jam vergentis in tenebras, virtute divina differret occasum, lucem redderet, invehret claritatem. Enoch quoque raptus est ad cœlum: sed tamen ille raptus est, hic regressus. Raptus est ille, ne malitia mutaret cor ejus; hic ipsam malitiam sæculi hujus abolevit. Elias curru atque equis ascendit ad cœlum; Christus autem descendit e cœlo, nec curru et equis, ut ille conscendit, quia ille aliter nequisset; hic autem propria virtute remeavit. Elisæus in Jordane leprosum lavare præcepit, ut ab omni contagione mundaretur; hic in Jordane totum diluit mundum. Moyses ipse cui crediti sunt populi Judæorum, aquam divisit; et ille quidem divisit elementa, quia non divisit potentiam Trinitatis, separavit moles aquarum, quia Patrem non separavit a Filio.

25. Videtis quanti viri, et qualium documenta, operum dereliquerunt. Quemadmodum igitur **715** quos pares David regi vel Salomoni virtute cognoscitis, conditione impares judicatis, ut Salomonem David filium putetis ad Dei sedere dexteram? Præsertim cum ipse David evidenter de quo dictum esset, expresserit: neque enim de filio suo diceret: « Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam (*Psal.* cix, 1.) » Quomodo enim filium suum Dominum nominaret? Lex prohibet, repugnat religio, abhorret fides, ut ad dexteram Dei omnipotentis mortalem hominem loces. Alius est ille qui sedet ad dexteram, qui corpus suscepit, non qui cœpit a corpore; qui ante luciferum genitus est, id est, ante omnium luminum claritatem, quoniam ipse creavit variorum luminum dignitates, nam Salomon utique post luciferum est. Salomon sacerdos non fuit; et ideo dici ei a Domino omnipotente non potuit: « Ex utero ante luciferum genui te (*Ibid.* 3); » dici ei non potuit;

A « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (*Ibid.* 4): » maxime cum illo tempore quo Salomon fuit, secundum ordinem Aaron, non secundum ordinem Melchisedech, fuerint sacerdotes. Adhuc enim sacerdotes sanguinem hircorum atque taurorum pro peccatis plebis et erroribus offerebant: postea vero quam Christus advenit, qui semetipsum pro salute obtulit mundi (ut quos taurorum sanguis lavare non poterat, Christi sanguis ablueret), semetipsos cœperunt offerre pro hostiis sacerdotes.

26. Itaque una quæstione Dominus noster Jesus Christus omnium hæreticorum ora sepsit, sacrilegia conclusit. Non solum enim Judæos, sed etiam Photinianos, et Arianos, et Sebellianos hac redarguit quæstione: et ideo nobis (quoniam Judæos defecisse jam cernimus, et illam execrabilem perfidiam imminutam) jam de Arianis, qui non multum a Judæis differunt, Photinianisque et Sebellianis aliqua in istius quæstionis tractatu perstringenda sunt. Taceat ergo Photinus, qui Christum David filium, non Dei dicit: et taceat, damnatus voce cœlesti. Quomodo enim dicit Christum filium David esse, cum ipse David dixerit in libro Psalmorum: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (*Psal.* cix, 1)? » Si David, inquit, Dominum illum vocat, quomodo ejus filius est (*Luc.* xx, 42, 44)? » Non ergo David filius, sed Dei filius Christus. Taceat etiam Sabellianus: et cum legit Dominum Domino dixisse, intelligat non eundem et ipsum esse, qui dicit, et cui dicitur: nec enim sibi Pater: « Sede a dextris meis: » nec sibi dixit: « Ponam inimicos tuos. » Et aliquando intelligant omnes eum Filium esse, qui a dextris sedet. Et hanc distinctionem inter Patrem Filiumque custodiant, ut sit distinctio Patris et Filii, quod alius Pater, alius Filius, quia una in sede, una majestate potiuntur, et sedent, non pro discerniculo dignitatis, nec pro ordine potestatis, sed pro copula charitatis: unam Patris et Filii intelligent potestatem, in quo et Arius conticescat, qui contraria Sabellio erroris urget vestigia. Audiat Dominum Domino dicere, audiat ad dexteram Patris Filium sedere: et desinat **716** de sermone atque ordine hominum divinitati facere quæstionem. Nec argumentetur hic, quia Pater dicit, *sedet*; legimus enim et alibi, etiam sine Patris dicto sedere Filium, sicut scriptum est: « Et sedet ad dexteram Dei (*Marc.* xvi, 19). Et alibi: « A modo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram Dei (*Matth.* xxvi, 64). « Ipse est enim cui dicitur, *sedet*, qui Filius hominis nominatur: audit quasi homo, sedet quasi Dei Filius. Quid hac potest dici præcellentius potestate, quæ etiam carnem hominis ad dexteram Dei collocavit: et infirmum illud conditionis humanæ, postquam tamen Verbum caro factum est, divinitati copulavit æternæ?

27. Sed quid hoc est? Posteaquam Photinus

obmutuit, Arius conticuit, Sabellius vocem perdidit; adhuc tamen hæresim diversa contra Ecclesiam excitantem ora conspicio. Nam ecce Manichæus et Valentinianus, et omnis derivatio Manichæorum in eo telo nititur (10), quo alii sunt perempti; et fidei præjudicium, fidei testificatione molitur. Ait enim detestanda hæresis: Ecce negavit Christus filium se esse David (*Luc. xx, 41, 42*); et ideo, inquit, credendum est quod non suscepit carnem. Quibus apertissime in ipso principio Evangelii Scriptura respondet, cum dicit: « Liber generationis Jesu Christi filii David (*Matth. i, 1*). » Cur igitur aut alibi David filius dicitur, aut alibi David filius denegatur; nisi ut intelligas aliud esse secundum substantiam divinam esse filium, aliud secundum carnis susceptionem? Nam secundum substantiam divinam, Dei Filius est; secundum carnem filius David. Itaque ubi generatio secundum carnem describitur Salvatoris, David filius nominatur; ubi vero plenitudo confessionis exigitur, cum designatur generatio Salvatoris, non vult se David filium, sed Dei nominari; designatio enim majestatis ejus naturam interpretatur (11). Sed jam redargutis sævorum interpretationibus, ad Ecclesiam sermo vertendus est.

CAPUT V.

Confirmat rationes adversus Judæos atque gentiles adductas, et sermonem ad Ecclesiam convertit.

28. Verum quod sæpe titulum quinquagesimi psalmi repetimus, non præsumptionis, sed infirmitatis est exemplum. Uno enim die vel angustias ingenii, vel per fragilitatem vocis omnem seriem non possum explere tractatus. Et ideo quoniam superiori die adversus Judæos noster sermo directus est, quos quidem eo usque documenta fidei subegerunt, ut Christus in cælesti solio collocaretur: quod utique in hominem non potest convenire. Neque enim alium nisi Dei Filium ad dexteram Dei sedere credibile est. Non alius utique nobis sedere ad dexteram Patris nisi Dei Filius, remotis omnibus ambiguis, æstimandus est. Rursus quoniam Scriptura habet: « Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam (*Psal. cxxxi, 11*); » idem utique Dei Filius carnem ex Maria suscepisse credendus est, in qua prophetici fructus est ventris: ut vere successionem originis recognoscas, illumque **¶¶¶** Dei Filium, factum postea filium hominis per susceptionem carnis, in Patris throno cælesti sedere non dubites. Neque enim Christus se-

(10) Edit. Era. et Gill. cum mss. Torn. Colb. ac Maz., *meo telo obnititur*; at potiore existimamus edit. Rom. et Gill. ad marg. aliorumque mss. lectionem.

(11) Era. Edit., *designatam enim... interpretatur tractatus apud Christianos*. Gill. cum mss. quinque Erasmo concinit, nisi quod in his legitur, *Designatio enim*, etc. Sed editores Rom. bene advertere voces, *Tractatus apud Christianos*, alicunde in textum irrepsisse. Certe quidem in mss. Dion. et Laud., Torn. et Theod. non inveniuntur.

dem aliquam regalem hoc habuit in sæculo, ut putes aliam sedem David similem esse promissam (12); maxime cum ipse dixerit Dominus: « Regnum meum non est de hoc mundo (*Joan. xviii, 36*). »

29. Conclusi itaque undique, es perfidiæ suæ tentamenta derivant, ut incredibile esse asserant, quod Deus suscepit carnem; qua ratione autem non potuerit suscipere, explicare non possunt. Quæro enim utrum impossibilitatis, an injuriæ causa existiment carnem a Deo suscipi nequivisse? Si impossibilitatis, aliquid ergo impossibile Deo: nihil enim est quod facere voluerit, et facere nequiverit. Superest ergo ut aut voluisse, aut noluisse doceatur. Quod autem majus indicium voluntatis, quam quod ipse dixit: « Palam apparui non quærentibus me... Expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem (*Isa. lxy, 1, 2*)? » Si ergo voluit et potuit, an putamus eum causa injuriæ noluisse? Et quam divinitas sui sentit injuriam? Expers enim est contumeliæ, neque subjecta nostris est passionibus; neque enim caro vel detrimentum divinitati afferre potuit, vel augmentum.

30. Qui tamen hoc objiciunt, quod Dei Filius carnem suscipere non potuerit? Si gentiles, qui deos suos (quoniam homines fuisse negare non possunt) humana specie (13) visos esse testantur? An rex eorum, quæm illi suis diis omnibus anteponunt, prodigiales formas potuit pro amore suscipere: Christus carnem hominis quem ad imaginem sui fecit, atque illud præstantissimum opus suum suscipere pro mundi salute non potuit; et pulchrius illis videtur propter adulterium alieni thori, quam propter redemptionem omnium hominum speciem carnis assumptam? Quod si Judæus hoc objicit, quomodo legit: « Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel (*Isa. vii, 14*), » quod est interpretatum, nobiscum Deus? Quomodo legit: « Ecce qui loquebar adsum (*Isa. liii, 6*)? » Quomodo autem lectum asserit: « Ecce sicut panthera... et sicut ursus aporiatu occurram eis (*Ose. xiii, 7, 8*)? » Dei ergo Filius carnem suscipere non potuit pro redemptione omnium, cum ipsi negare non possint quod pro nostrorum supplicio peccatorum, affectum quemdam Deus ferinæ crudelitatis induerit; ut qui natura plus est et misericors, nostrorum tamen scelerum atrocitate commotus, assumat in nos quamdam sævitiam bestiarum?

(12) Ita edit. Era. et Gill. cum mss. Edit. autem Rom., *David semini esse promissam*. Sed non videre qui reposuere *semini*, subaudiendam esse vocem *sedi* hoc modo: *Davidis sedi similem*, etc.

(13) Edit. Rom., *Si gentiles, cur Deos suos humana specie*, etc. Aliæ edit. cum mss. in nostram lectionem consentiunt, nisi quod illæ habent, *cur deos suos*; sed quia hoc sensum non satis, commo- dum efficiebat, Rom. edit. phrasim decurtanti locum dedit.

31. Sed jam quia et superiore die et hodie Judæis satis responsum arbitror, apud vos mihi, fratres dilectissimi, prophetici facti ratio præstanda est. Etenim cum primum legeretur hic Psalmi titulus, quod venerit Nathan ad David, cum intravit ad Bethsabæe, diximus plurimos serie historiæ hujus confundi: et ideo tractatum ejus assumpsimus tripertitum; divisionemque tractatus 718 ita putavimus esse faciendam, ut apud gentiles lapsus conditionis non negaretur, correctio erroris astrueretur; apud Judæos autem ideo lapsum esse sanctum David doceremus, ne amplius Judæorum perfidia claudicaret, eumque vel Dei Filium desinerent credere, quem viderent communi conditione obnoxium fuisse peccato. Christiani vero surgentis Ecclesiæ mysteria possint advertere (14). Tripertita ergo divisio facta est, una secundum naturam, alia secundum fidem tertia secundum gratiam; nec infirmitas excludit a venia, et fides excusat a culpa, gratiam quoque promissam jam dudum sacramenta conciliant.

CAPUT VI.

Ecclesiam docet, cur David ac plerique alii Dominici generis auctores in errorem labi permitti sint; et ut inde facilius mysteria eruatur, historiam homicidii et adulterii ipsius David recenset.

32. Peccaverit David ne totus mundus erraret; peccaverit sibi, ut nobis omnibus emendaret; postremo peccaverit in corpus suum (qui enim fornicatur, in corpus suum peccat) peccaverit in corpus suum, ut in Christi corpore redimeretur: ecce quem vix defendendum putabamus, jam cernimus prædicandum. Quis enim est qui nolit divina magis in se munera, quam humana opera prædicari? Arbitramur enim secundum apostolum (*Rom. III, 28*) justificari hominem per fidem, sine operibus legis: justificetur ergo ex fide David, qui per legem peccatum agnovit, sed peccati veniam per fidem credidit: justificetur David, quia in peccato ejus subrepto Ecclesiæ mysteria (15) refulserunt.

33. Dicit aliquis, qua ratione et adulterium et homicidium commiserit Dominici generis auctor electus a Deo? Aliud dico: Talis auctor Dominici fuit corporis eligendus. Quid est enim corporatio, nisi remissio peccatorum? Et ideo exors peccati esse non potuit, ut divinam gratiam et exemplo præferret et nuntio. Denique ea dispositione Bethsabæe et Thamar inter auctores Dominici (16) generis computantur, quarum altera adulterium

A fecit, altera commisit incestum. Ea dispositione et Achab et Jechonias, sicut Matthæus evangelista descripsit (*Matth. 4, 9, 11*), adnumerantur majoribus Christi, aut omnes homines redempturus, beneficium a suis majoribus inchoaret; simul ne qui se subjecit usque ad corporis passionem (17), nobilitatem captasse immaculatæ originis videretur, Hominum enim ista jactantia est, alienam gloriam, non suam quærere: et tamen inter ipsos homines major virtutis, quam nobilitatis est gratia. Simul edendum exemplum fuit ut intelligerent omnes majorum probra non posse posteris esse dedecori; quod unusquisque successionis maculam propriæ merito possit abolere virtutis. Vides quantos 719 et quam graviter criminosos Dominicæ generationis series comprehendat, de quorum origine propter te nasci Christus non erubuit? Et hæc si credas, divinæ miserationis in te munera sunt, et hoc cœlestis insigne est potestatis. Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Non fuerit igitur David exceptus a culpa, ut esset electus ad gratiam.

34. Sed jam mysteria ipsius recenseamus historiæ, et ex ipsis Scripturarum fontibus hauriamus, atque ut omnem seriem mysteriorum introspicere possimus, textum ipsius repetamus historiæ. Sic enim in libro Regnorum meminimus expressum, eo quod David cum lavantem vidisset Bethsabæe Uriæ uxorem, adamaverit; deinde domum venire præceperit, cum absens esset vir mulieris; non multo post maritum ejus reversum esse, nuntium belli, religiosum sane et devotum virum, qui belli tempore non putaverit sibi ingrediendam domum, cum socios bello videret intentos, nec domesticis in tabernaculis, sed in præliaribus tentoriis excubantes; postea jussu David in bella revocatum, sub ea præceptione, ut objiceretur adversariis bellatoribus, quo morte viri liberam copiam potiendæ mulieris rex haberet (*II Reg. XI, 2-21*). Et hic nonnulla est peccati verecundia, et pudor culpæ, quod latebram quæsivit erroris; et injustæ necis non auctoritatem sibi jure regiæ potestatis assumpsit, sed invidiam declinavit. Culpam fatetur, sed tolerabilior est quæ premitur verecundia, quam quæ insolentia prædicatur. Mortuus est igitur Urias, bellatoribus objectus, sed postea iidem qui eum peremerunt, jussu David, expugnata urbe, sunt precepti. Hæc est historiæ series, in qua profunda licet spectare mysteria.

(14) Ita edit. omnes cum tribus mss. Alii autem legunt: *Christianis vero suggerentes Ecclesiæ mysteria possimus advertere.*

(15) Rom. edit. cum Vat. uno, et Theod. mss. *quia in peccato ejus surrectura Ecclesiæ mysteria.* Aliæ edit. ac mss. ut in textu.

(16) Edit. Era. atque Gill. et mss. aliquot, *matres auctores Dominici*, etc. Quidam alii mss., *matres auctoris*. etc. Gill. vero in margine, ac mss. nonnulli cum edit. Rom. nobiscum faciunt.

(17) Sic Rom. edit. et mss. aliquot. Aliæ vero

edit. *simul ne quis subjectus corporis passioni*, etc. a quibus mss. plerique non procul abeunt. At quod edit. Rom. paucis interjectis, contra veteres alias, et mss. præfert: *Hominum enim ista jactantia est, et non alienam gloriam, sed suam quærere*; non sane viderunt editores hanc sententiam per se verissimam, hoc loco absurdam esse: cum agatur de gloria in nobilitate majorum posita, quam multi quærunt avidissime, de propria sibi recte factis acquirenda nihil solliciti.

CAPUT VII.

Divino invocato Spiritu, incipit detegere mysteria quæ sub David ac Bethsabee adulterio, nec non sub ipsius partu velabantur.

35. Et quoniam David non defendendum neque enim meo eget auxilio, sed excusandum recipimus, vel potius prædicandum; ne in tanto mysteriorum profundo vacillem, justum est ut ejus ore utar, cujus utor historia. Utar igitur responsorio prophetico dicens: « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (Psal. L, 12). » Nemo enim sine Spiritus sancti infusione, tanta divini recessus potest spectare mysteria. Etenim si ille tantus propheta, Spiritus sancti petit sibi munus infundi, quid facere infirmus debeat: cum præsertim etiam Apostolus sanctus populi quoque se putet precibus adjuvari, ut aperiat ei ostium ad loquendum mysterium verbi.

O Si mihi ostium illud Christus dignetur aperire! Pulsemus tamen; solet enim exaudire pulsantes, quia ipse dixit: « Pulsate, et aperietur vobis (Luc. XI, 8). » O si mihi se ipse reseraret, quia Christus est janua: ipse intus, ipse extra, ipse via quæ ducit, ipse vita ad quam contendimus pervenire.

36. Veni ergo, Domine Jesu, et aperi nobis fontes tuos, ut bibamus de aqua, quam qui bibit, non sitiet in æternum (Joan. IV, 13). Vel si de fonte adhuc tuo haurire non possumus, dignare concedere ut de puteo saltem haurire possimus, unde potum Samaritanæ illi dubitanti adhuc mulieri polliceris. Et tu quidem de fonte omnibus polliceris, sed dubitantibus, ut illi Samaritanæ, fons tuus adhuc altus est puteus. Bibamus et nos aquam cælestium secretorum. Et quoniam ad fontem tuum meruimus pervenire, liceat nobis imaginem saltem mysteriorum videre cælestium.

37. Itaque nisi fallor, per Prophetam Spiritum sanctum intelligimus, per adulteram autem licet Synagogæ fornicationes varias æstimare. Et ideo multo ante cernimus (Gen. XLIX, 10) revelatum ex Spiritu sancto, et ex familia Judæorum (*quorum patres et ex quibus Christus secundum carnem*) (Rom. IX, 5) Dominum Jesum esse generandum, qui quidem quasi Judæus ex adultera familia natus est, sed quasi immaculatus ex Virgine. Erat sub lege, erat quasi sub viro familia Judæorum; abolenda fuit legis observantia, ut veritas substitueretur et gratia.

38. Habemus unum mysterium: accipite et aliud; ita tamen ut memineritis ex prima conceptione Bethsabee natum esse parvulum qui mortuus est, postea natum esse Salomonem: illum parvulum ex

A conceptione furtiva; istum vero Salomonem jam ex professione conjugii. Liqueat igitur per David intelligi prophetam, per prophetam populum propheticum, ex quo et ex Synagoga primus ille qui natus est (quoniam degeneraverat a majoribus suis per flagitia formatus, et per vitia concretus populus Judæorum) ad resurrectionis æternitatem pervenire non potuit, nec in virum perfectum excrescere; sed in exigua sensuum parvitate, et quadam virtutis defecit infantia. At vero ille qui postea ex legitima conceptus est copula, populus Christianus, ille sapiens atque pacificus, hoc enim Salomonis interpretatione reseratur, ad incanam longævæ resurrectionis ætatem, atque ad regnum illud cæleste pervenit. Per illum autem populum lex soluta, per istum gratia reformata est.

B
39. Accipite etiam tertium mysterium. Quod David Hebræi excelsum dicunt (18). Latini humiliatum interpretantur. Quis est autem vere humiliatus, nisi ille « qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed formam servi accipiens humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem (Philipp. II, 6-8)? » Hic igitur est qui significatur David, excelsus per naturam, sed humiliatus per misericordiam: sublimis in divinitate, sed mitis in corpore. Itaque ubi humiliatus, ibi obediens. Ex eo enim nascitur obedientia, ex quo humilitas, et in eo desinit. Cum enim obediens dicitur factus usque ad mortem (mors autem non divinitatis, sed corporis fuit) non utique obedientia divinitatis fuit illa, sed corporis; nec humilitas majestatis illa, sed carnis. Itaque quantum ad susceptionem corporis spectat, apostolica lectio in quo Christi fuerit humilitas, declaravit: quod vero ad naturam spectat divinitatis, Evangelica lectione reseratum est: quam pio prosecuti estis assensu, cum audiretis legi, dicente Dei Filio: « Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30). » 721 Unum enim divinitate sunt Pater et Filius: sed non unum sunt corporis sacramentum, et divinitatis æternitas. Nec solus tamen Apostolus humiliatum dixit esse Dominum, sed ipse quoque se humilem esse memoravit dicens: « Tollite jugum meum, quia leve est; quoniam mitis sum et humilis corde (Matth. XI, 29). » Et tamen non sola interpretatione, sed etiam appellatione signatum est quia scriptum est: « Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum (Psal. LXXXVIII, 21). » Et infra dicit: « Pater meus es tu (Ibid. 27); » et « Ego dicam illi: Filius meus es tu (19) (Ibid. 28). » Ergo David quem quærebat, invenimus: servum quidem specie, sed dominum veritate.

(18) Mss. plerique cum edit. omnibus, *Hæbræi dicunt*. Laud., Torn. et alii nonnulli restitunt vocem, *excelsus*: ad quam videntur respicere quæ infra sequuntur, *David excelsus per naturam sed humiliatus per misericordiam*. Neutram tamen interpretationem uspiam reperimus, sed tantum

Davidem Hebræa significatione idem esse ac *dictum*.

(19) Rom. edit. sola, et: *Ego primogenitum ponam illum, excelsus præ regibus terræ*. Forte voluerit auctor ad eum versum alludere; sed Era, Gill, ac mss. omnes nobiscum faciunt.

CAPUT VIII.

Quid domus regia, in qua deambulat David : quid nudatio et lavatio Bethsabæe ; quidve quod statim nuda visa amata sit, significet ?

40. Hic ergo David intra domum deambulavit suam. Quæ utique domus est Christi, nisi illa de qua dicit : Quia « apud Patrem meum multæ mansiones sunt (*Joan.* xiv, 2) ? » In illa ergo regia situs humanam conditionem nudam vidit, et miseratus adamavit. Erat enim adhuc nuda virtutum, quia per insidias serpentis genitalibus erat naturæ suæ exuviis (20) destituta. Neque enim verisimile videtur, ut ante domum regis mulier nudaretur. ante domum regis femina se lavaret (*II Reg.* xi, 2) : quasi locus lavacro opportuno alius esse non posset. Non quadrat, non congruit, non cum fide convenit : distat a vero, abhorret a sensu. Talem rex, tam petulantem, tam procacem horrere potuit, non amare, An illa, si non viro verecundari, nec regios saltem vereri potuisset aspectus ? An illam, priusquam rex videret, nec ministri ejus arcere potuerunt ?

41. Ergo si hoc cum fide non potest convenire : quæramus quæ ista sit nuda, videlicet humana conditio, omnibus vestimentis exula naturæ, carens amictu immortalitatis, et innocentiae spolita velamine. Nudus est enim qui peccato nudatur et culpa. Denique ille primus nostri generis peccator, atque utinam solus, antequam peccaret, nudum se esse non sensit ; posteaquam peccavit, nudum se esse vidit ; et ideo tegendum folis putavit, quia nudum se esse cognovit. Factus est igitur ille sibi nudus, posteaquam factus est reus culpæ. In illo nudata est omnis humana conditio, per successionem naturæ ; non solum culpæ, sed etiam ærumnæ obnoxia. Ergo ille se nudum sensit et vidit : unde ita est omnis nostra conditio, ut qui se nudum putaverit, nudum et videat et sentiat. Denique qui divitias concupiscit, nudus est : qui contemnit, opulentus est. Adeo suus cuique sensus ærumna est, et sua cuique virtus expers injuriæ est. Ergo humanam conditionem primo per legem sibi Christus in 722 conjugium vindicavit, quam repudiavit postea. Unde et ait : « Quis liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam (*Isa.* l, 1) ? » Hoc igitur genere Christus familiam suam nudam vidit, et amavit : amat enim sanctam Christus animam.

(20) Quidquid inter voces, *exuviis destituta*, et illas, *Quæremus quæ ista sit*, concluditur, in edit. Rom. prætermisum fuerat, cum in aliis omnibus edit. et mss. habeatur. Illorum autem verborum loco tantummodo reposita fuerant ista : *Vidit ergo David mulierem nudam lavantem se*. Manifestum vero est memoratas lineas idcirco fuisse ab editoribus Romanis resecatas, ne veritas historiæ destrueretur. Verum cum hic auctor supra c. 2, n. 5 ; c. 3, n. 7, 15 et 16, c. 4 n. 21, et c. 5. n. 31, facti veritatem expressissimis verbis astruxerit, quis putet eum in tam paucis pagellis sibi adeo turpiter contradicere ? Ita igitur hunc locum interpretamur,

A Denique amabat Jesus Lazarum et Mariam : amabat Christus Ecclesiam suam, quamvis nudam, quamvis nullo adhuc virtutum decore vestitam.

42. Denique ut sciamus propositæ disputationi Scripturam seriem convenire, discamus Ecclesiam mundam, discamus quærentem, festinantem et lavantem se ante domum Christi, quando baptizabat Joannes in Jordane dicens : « Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam : qui autem venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare : ipse vos baptizabit in Spiritu sancto (*Matth.* iii, 11). » Ergo quando baptizabatur plebs in pœnitentiam, Christum utique domui ejus jam vicina quærebat, ut perveniret ad gratiam. Quærebat ergo a Joanne Christum Ecclesia dicens : « Annuntia mihi quem dilexit anima mea (*Cant.* i, 6) ; » ipsum causam desiderii, ipsum causam lavacri sibi esse commemorans, sicut habes : Fusca sum et decora, filia Jerusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Solomonis (*Ibid.*, 4). » Habes causam qua ratione se lavare gestiat, quia fuscam se esse commemorat. Nam quasi interroganti Joanni, qua ratione plebs multa concurrens gestiret lavari, respondit : Fusca sum et decora, filia Jerusalem. » Quia est, lavari desiderat ; quia decora est, videri nuda non metuit. « Nolite, inquit, aspicere me, quia offuscata sum, quia non est intuitus me sol (*Ibid.* 5). » Ergo fuscatur, quando non videmur a Christo ; sed quando videmur, albescimus. Vidit ergo eam ille cui nuda sunt omnia, et interna pectoris occulta esse non possunt : scrutator est cordis et renum : nihil huic tectum, nihil est involutum. Vidit Ecclesiam suam nudam, et vidit, et amavit. Vidit nudam dilectam, et quasi filius charitatis adamavit.

43. Videte quemadmodum videat, videte quemadmodum vocet. Non hic adulterii opprobria, sed mysteria castitatis sunt. « Tota es, inquit, formosa amica mea, proxima mea, et reprehensio non est in te. Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano, transibis et pertransibis a principio fidei (*Cant.* iv. 7 8). » Et bene a principio fidei. Ergo ubi fidem habes, adulterium timere non debes ; fides enim conjugii est, fraus adulterii. Sed ut adesse possit a Libano, ante præmisit dicens : « Exsurge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea, perfecta mea (*Cant.* ii, 10). » Proxima, utique fidei desiderio ; formosa, decore virtutis ; columba,

ut historiam quidem nequaquam neget. sed multo magis attendendum doceat ad historiæ animam, ut sic loquamur, id est, ad mysticam intelligentiam, quam ad ejus corpus, hoc est, litteralem narrationem. Qua etiam ratione loci complures ipsiusmet Ambrosii conciliandi sunt, ut puta lib. *I de Abraham* cap. ejusdem numero 87, et lib. *de Joseph Patr.* c. 1, numerus 4 cum libri ejusdem cap. 30, num. 43. Item lib. *de Tobia* c. 3, n. 57 et 58, cum ejusdem libri cap. 2, num. 70 et sequentibus. Vides etiam præmissam a nobis huic tractatui Admonitionem.

gratia spiritali. Pennæ enim columbæ deargentatæ æternam illam significant potestatem; et columbæ volatus sancti Spiritus præsentiam declaravit. Vocat igitur ad se eam Christus, ut veniat; quoniam spiritalibus jam pretiis dotata veniebat: « Quia ecce, inquit, hiems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra (*Ibid.* 11, 12). » Videte **723** quemadmodum sancta invitetur Ecclesia. « Hiems, inquit, discessit sibi, » ne hiemem nuda formidet, hiemem non temporis, sed infirmitatis, quæ agrum animæ fecundum omni flore despoliat. Est enim hiems non terreni solis, est hiems mentis, quando animo frigus illabatur, quando vapor animi evanescit, quando solvitur vigor sensus, quando nimius humor exundat et mentem gravat, quando interior caligina aspectus. Et ideo ait Dominus: « Videte ne fiat fuga vestra hieme vel Sabhato (*Matth.* xxiv, 20). » Bonum enim ut tunc dies iudicii vel mortis adveniat, cum viget animi blanda temperies, cum cœleste mysterium serena luce resplendet, cum cor nostrum ardet in nobis. Tunc enim Christus est præsens, sicut testantur in Evangelio Ammaon (24) et Cleophas dicentes: « Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via, cum aperiret nobis Scripturas (*Luc.* xxiv, 32)? » Viget autem animus quando etiam flos videtur in terris. Quis est iste flos boni odoris, nisi ille qui dixit: « Ego flos campi, et lilium convallium (*Cant.* ii, 1)? » De quo et in Isaia scriptum est: « Et exiet virga de radice Jesse, et virga ex radice ascendet (22) et flos ex virga exiet (*Isa.* xi, 1). » Radix utique familia Judæorum est, virga Maria, flos Mariæ Christus, qui quando nostra resplendet in terra, et in agro animæ redolet, vel in Ecclesia sua vernat, nec frigus possumus timere, nec pluviam vereri, sed expectare iudicii diem.

44. Et ideo Ecclesia ut hunc florem videret, omni studio festinabat, sicut ipsa testatur dicens: « In cubili, in noctibus quæsi vi quem dilexit anima mea: quæsi vi eum, et non inveni: vocavi eum, et non exaudivit me. Exurgam Itaque, et introibo in domum, in forum, et plateas, et quæram quem dilexit anima mea. Quæsi vi, et non inveni eum (*Cant.* iii, 1)... Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem (23), me percusserunt, et tulerunt pallium a me (*Cant.* v, 7). » Videtis quemadmodum quærat quem desiderat invenire, ut non timeat vulnerari. Sed hæc vulnera non

metuenda sunt, sed optanda; quia vulnera charitatis sunt; sicut ipsa dicit (24): « Vulnerata charitate ego sum. (*Ibid.* 8). » Bona charitatis vulnera. Denique utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.

CAPUT IX.

Eandem materiam prosequitur, ostenditque Ecclesiam Christo, qui velatam Synagogam despexit? nullam placuisse, tum ejusdem ad illum inquirendum ardorem describit: ac demum legis solutionem in Uriæ nece adumbratam explicat.

45. Merito ergo nuda, quia pallium perdidit: aut fortassis ideo nuda, quia nonnumquam virtutis est opertum non habere pectus, cor non habere velatum. Denique velatam illam, hoc est, Synagogam, quæ habebat velamen in lectione Veteris Testamenti, quod modo revelatur, quoniam in Christo evacuatur (*II Cor.* iii, 13, 14); velatant, inquam, Synagogam Christus despexit et **724** sprexit: unde hodieque velamen super cor Judæorum est positum. At vero ea quæ tota ad Dominum mente convertitur (25), nuda est atque perspicua. Cum enim quis conversus fuerit ad Dominum, velamen auferetur; ut gloriam Dei speculantes videre possimus. Denique etiam alibi nudam esse virtutis indicium est, quia scriptum est: « Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos (*Cant.* v, 3)? »

46. Quam igitur tunicam exuerit, et non inveni quemadmodum induat eam, de Scripturis, si possumus, revelemus. Est enim quædam tunica corporalis: sunt cupiditatum quædam intexta velamina; et ideo interdum melius est nudum esse corpore, quam corde velatum. Unde etiam Paulus nos admonet exspoliari multo esse melius quam supervestiri, dicens etiam alibi: « Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, Induite novum qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum (*Coloss.* iii, 9, 10). » Ergo quæ exspoliata est, et pedes lotos habet; et ideo quæ lavit, nescit quemadmodum inquinari possint. Obliviscitur enim per gratiam, quod hauserat per naturam. Magnus igitur hic est justus amor mulieris ante David regiam se lavantis.

47. Verum non solum lavit, sed etiam vocavit; ut in eodem accepimus libro, dicente sancta Ec-

multum recedit Ambrosius lib. *de Isaac et Anima* cap. 3, num. 38, ubi habet, *et quæram in civitate.*

(24) Sic Rom. edit. et mss. aliquot; Era, vero et Gill. cum aliis cod. manu exaratis, *sicut ipse dicit: Vulnerata charitatis ego sum.* Minus bene, cum hæc Ecclesiæ tribui manifestum sit.

(25) Edit. Era. atque Gill., *At vero eam quæ tota ad Dominum mente convertitur, ut gloriam Dei speculantes videre possimus, Christus suscipit atque amplectitur.* At Rom. edit. et mss. cod. habent ut nos supra.

(21) Codex Torn., *duo dissipuli*, alii ac edit. omnes, *Ammaon et Cleophas*. Sic etiam nuncupantur ab Ambrosio tum alibi, tum maxime in *Comment, in Evang. Lucæ*, cap. xxiv, quia de re plenius ibidem disseremus.

(22) Rom. edit. cum mss. aliquot, *de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*, quæ lectio etiam LXX et Vulg. auctoritate confirmatur. Era. tamen, Gill. et plures mss. habent ut in textu.

(23) Ita mss. omnes, atque edit. Era, et Gill. rom. vero, *et circuibo civitatem*. Certe hanc ejus lectionem LXX atque Vulg. stabiliunt, a qua nec

clesia: « Veni, frater meus, excaminus in agrum, A requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis (*Cant.* vii, 11, 12). » Non solum igitur lavat, sed etiam Christum ad se venire provocat et invitat dicens: « Tibi dabo ubera mea (*Ibid.*). » Nec sua tantum, sed etiam nova ac vetera, pollicetur, sicut habes: « Nova et vetera, frater meus, servavi tibi (*Ibid.* 13). » Et quasi amoris impatiens quærit adminiculum alicujus, a quo Christus rogetur ut veniat. Videte æstantem, videte desiderantem: « Quis dabit, inquit, te, frater meus, lactantem ubera matris meæ (*Cant.* viii, 1)? » Et qua ratione quærat, et qua gratia invitet, et quemadmodum possit tenere, demonstrat: quemadmodum foris morantem expectet, ostendit: et ut domum suam ingrediatur B implorat dicens: « Inveniens te foris osculabor te, assumam te, et adducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me (*Ibid.* 2). Vides quemadmodum nuda sit, quæ non potest tectum habere secretum intemeratæ utique naturæ, secretum intimæ conscientiæ, non designatum aliqua temeritate vitiorum. Hortus enim clausus est Ecclesia sancta, et immaculata virginitas, quæ ideo hanc gratiam meretur a Christo, quia verbum Dei quæsivit, desideravit, invenit, advigilans ante ostia sapientiæ, sicut ipsa dicit: « Beatus vir qui audierit me, et homo qui vias meas custodierit, advigilans meis ostiis quotidie, custodiens postes mei introitus. Exitus mei, exitus, sunt vitæ (*Prov.* viii, 34, 35). »

48. Sic Ecclesiæ suæ Christus speciem concupivit et paravit sibi eam uxorem adsciscere. Sed quia erat sub lege (sub lege enim Petrus, Joannes. 725 cæterique apostolici viri), prius nos observantiæ corporalis vinculis relaxandos putavit. Quamvis enim lex religiosa, lex justa, sicut Uriæ persona inducitur, qui tam religiosus et castus fuit, ut regressus e bello uxorem non recognosceret, nec intraret ad eam; tamen quia Urias in David, hoc est, viro humili, copulam cognovit Ecclesiæ (26), a Synagogæ conjunctione discedens, locum futuris nuptiis præparavit. Unde et Joannes typum accepit legis, qui quamvis esset ex Patribus, parari vias Domini nuntiavit et Ecclesiæ copulam prophetabat: et ideo occisus inducitur, ut defectum legitimæ observationis ostenderet. D Lex enim et prophetæ usque ad Joannem. Ergo jam Urias occisus est in typo legis, ut Synagoga legis laqueis solveretur, quoniam quæ sub viro est mulier, viventi viro, ligata est legi; si autem

(26) Ita edit. omnes, ac pauci mss. Codex Torn., tamen ubi Uria interfecto, David, hoc est, vir humilis copulam cognovit Ecclesiæ. Theod. tamen ubi veri David, hoc est, viri humilis copulam cognovit Ecclesia. Alii quatuor, tamen ubi Urias David, hoc est, viri humilis copulam cognovit, Ecclesiæ, etc.

(27) Rom. Edit., adultera humana conditio; aliæ duæ ac mss. omnes, humanæ conditioni; nec male, si vocem adultera, de Ecclesia dictam intel-

ligeretur mortuus fuerit vir, soluta est a lege virie. Igitur vivente viro, vocabitur adultera, si juncta fuerit alteri viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri: ita ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. Ergo non adultera humanæ conditioni (27), quæ licet sub lege fuerit, tamen abolita quodammodo observantia legis, in gratiam vindicata est.

49. Legis autem observantiam non Christus abolevit. Unde et Uriam non David occidit, sed occidi a bellatoribus passus est: hoc est, profanari ritum observantiæ ex lege venientis, per incursionem Barbarorum et captivitatem Judæorum passus est Christus. Denique Urias, lux mea dicitur, quæ autem Christi lux, nisi lex et Evangelium? « Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit (*Joan.* v, 46). » Quia lux Christi in lege præcessit, cujus postea in Evangelii gratia quasi in heptamyxo spiritu universa (28) mundi hujus implevit. Hinc ergo legi carnem sustulit vel Ecclesiam et sibi junxit: cujus legis lumen populus hostilis imminuit, quando legis sancta violavit. Imminuta ergo lux Dei est in populo Judæorum, quia cæcitas ex parte in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.

CAPUT X.

Renovata attentione, altius mysterium in adulterio Davidico latens, nimirum Verbum divini cum humana natura conjunctionem scrutatur.

50. Superest adhuc et quartum mysterium, quod, quæso, placidis accipiatis auribus, et mentem nostram, non verba pendatis; non enim in verbo est regnum Dei, sed in virtute. Adulterium factum est, et homicidium factum. Hoc est quod dictum est ad prophetam: « Sume tibi baculum nucinum (*Jerem.* i, 11). » Et alibi virgam nucinam legimus, per quam intelligimus jus quoddam et summam prophetiæ, quæ more nucis foris amara in cortice dura in medio testa, tenera intus est et fructuosa. Etsi igitur in historia amariora auditio, in typo dura cognoscitis; sperate tamen in mysterio fructuosa. Adulterium, inquam, in typo 726 salutis est fructum: non enim adulterium omne damnandum est. Denique ad Prophetam dictum est: « Vade, accipe tibi uxorem fornicariam (*Osee* i, 2). » Dominus hoc jubet cum ea quæ fornicata fuerit, esse conjugium: cujus conjugii, ut supra diximus (*Supra cap.* 9, *hujus libri*), partus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione es, natus, a Domino nomen impositum est Jezrahel

ligas. Rursus ibidem edit. Era. et mss. duo, tamen oblita est legis quodammodo (mss., quemadmodum) observantia legis in gratiam, etc.

(28) Mss. aliquot, edit. Era. ac Gill. in margine, in heptamyxo septiformi spiritu. At glossema est. Non dubium autem quin alludatur ad candelabrum veteris legis, in quo erant lucernæ septem, quibus septiformis gratia sancti Spiritus designabatur.

quod divina est generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, etiam ista utique pia societatis adulteræ copula est. Sed illa de Judæis. De divinis autem non audeo, licet pium, adulterium nominare, ne quem vel sonus sermonis offendat, licet sensus venerationis in promptu sit: quod potest tamen cautius dici, etsi non expressius, ex disparibus copulis contubernium pium factum est, cum Verbum caro factum est. Non sunt enim legitima consortia divinitatis et carnis: nec ut quodam fœdere conveniunt naturæ, caro animæ et anima carni, ita etiam divinitas et caro justî servant quodammodo thori legem. Suscepit carnem Deus, assumpsit animam, per inusitatam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum, ut sit Deus omnia in omnibus.

51. Denique ut scias esse mysterium, interpretare vocabula. David enim accipis in typo Christi, Bethsabee filia Sabbati, ut filia plena, vel puteus dicitur Juramenti. Quid igitur expressius, quam quod filia Sabbati caro Christi est: quia misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege? Eadem plena, quia in passione ejus legis est plenitudo, vel quia plena gratia Spiritus sancti. Jesus enim plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane. Eadem etiam puteus Juramenti, hoc est, religionis et fidei. Et bene puteus, quia flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hanc ergo assumens sibi Deus Verbum, copulam fecit esse legitimam: quod mysterium illæ nuptiæ designarunt, quæ sunt in Canticis canticorum, quibus Christo Ecclesia, et spiritui caro nubuit. Et ideo circumcursabat et quærebat ubique Dei Verbum, quia vulnerata, quia nuda, quia adultera in omnibus, etsi immaculata in Christo, quærebat caro misera redemptorem.

52. Hanc sibi Christus junxit, ut immaculatam redderet: hanc sociavit, ut auferret adulterium. Et quia sub lege erat, moriendum fuit, ut liberaretur a lege, ut per illam mortem velut quoddam legis et carnis matrimonium solveretur. Mortua est igitur in Christo caro, ut nos mortificati legi per corpus Christi, sicut Apostolus dixit (*Rom. vii, 4*), essemus alterius qui ex mortuis surrexit, et passiones cupiditatesque carnis, et cogitationes peccatorum quæ per legem erant in membris nostris, in illa morte morerentur: nos autem soluti a lege mortis, quasi nova Christi copula, in novitate spiritus resurgeremus.

53. Et tamen qui legem in Christi carne solverunt, eamque putaverunt esse violandam, omnes jussu David a bellatoribus interempti sunt. Quo indicio ostenditur id, quod posteriora docuerunt esse signatum, quod eorum qui Christum interfecerunt, **727** nullus evaserit: idque evidentissime revelatur, eos quos ante mortem assumpserat

A Jesus, sicut Judæos, perisse parvulos et informes, eos vero quos post mortem ascivit in numerum filiorum, regno esse servatos. Unde juxta hoc mysterium convenit quod primus in Judæis fuerit parvus infirmus; ut postea in Christianis fieret fructus æternus.

CAPUT XI.

Parabola Nathan proponitur, atque ad sensum moralem, moxque ad allegoricum traducitur.

54. Sed jam ad nuntium transeamus. Nam superioribus diebus tractatus nobis de illo invidioso adulterio et homicidio David prophetæ fuit, decursisque mysteriis non solum nihil quod condemnaretur, sed etiam quod laudaretur, invenimus. Nunc tractatus incipit esse de nuntio quem decursi psalmi titulus jam sæpe repetitus ostendit. Sic enim est: « Psalmus David (29) intellectus, cum venisset ad eum Nathan propheta, cum intrasset ad Bethsabee (*Psal. l, 1, 2*).

55. Itaque et hæc pars historiæ retexenda est, quæ hujusmodi est. Dives, inquit (*II Reg. xii, 1, 2*), et pauper intra unam erant civitatem. Diviti multa armenta, multæ oves; pauperi una ovis quæ de pane et vino pauperis alebatur, et in sinu ejus requiescebat. Venit hospes ad divitem; dives neque de armento suo, neque de gregibus suis aliquid abstulit, sed unam ovem pauperis occidit. Hoc ubi cognovit David: Morietur, inquit, vir ille, et restituet quadruplum. Respondit illi Nathan: Tu es. Deinde aperuit ei cœleste mandatum, dicens mandasse Dominum quod multa illi bona, id est, opes regias, sublato de pastorum numero, contulisset, quodque in eum suam misericordiam profudisset; et ideo quoniam peccato exasperasset Dominum, abducenda ejus omnia, rapienda ab hostibus, de populandam domum. Tunc ait ille: « Peccavi (*Ibid. 13*). » Et respondit Nathan: Quoniam peccasse te confiteris, remittet tibi Dominus peccatum; sed filius tuus qui natus est ex Bethsabee, morietur. Hoc filio ægotante, David flevit, humi jacuit, cilicio se operuit, jejunavit: ubi mortuum cognovit, surrexit, lavit, cœnavit, alios consolatus est (*Ibid. 13, 24*).

56. Vide quam multa. Primo omnium, quod Deus pius et misericors est, et quæ nobis adversa contingunt, pro pretio nostri erroris excipimus. Didicimus igitur captivitatem pretium esse peccati; hæc enim decernitur pœna pro crimine. Deinde illud advertimus quod regnum lapsus, pœna populorum sit. Sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur. Unde optandum est nobis, ut regem gloriosum atque perfectum habere possimus. Nos ergo qui regem volumus habere perfectum, Dominum nolumus habere perfectum? An vero illi possunt velle hominem esse perfectum, qui Deum nolunt esse perfectum? Il-

(29) Rom. edit. sola, *Psalmus David in finem*. Sed magnam fuisse olim in Psalteriis titulorum

diversitatem jam supra observatum, ad calcem pag. 711.

lud etiam breviter textus operatur historiæ, ut advertamus quam cito veniæ spes secuta sit. Non mediocre autem, quod Nathan denuntiavit ei, hoc est, inferior propheta. Gravis 728 enim verecundia pudorque delicti, ab inferiore reprehendi. Videtis quod culpa gratiam minuat. Sciebat Nathan, quod David nesciebat: adeo caligabat animus obumbratus quadam nube vitiorum. Deinde hic est Nathan, qui in superioribus David acceptum Domino prophetavit: ut doleret eodem redarguente peccatum, quo prophetante, meritum fuerat prædicatum.

57. Sed jam mysterium requiramus, « Duo, inquit, viri erant in una civitate, unus dives, et alter pauper (*II Reg. XII. 4*). Quid est, hic dives, aut pauper, nisi forte unus populus Judæorum, et alter populus Christianus? Ille dives in lege, dives eloquiis Dei sibi creditis, dives prophetiis, dives oraculis: hic vero pauper. Sed nolite hanc refugere paupertatem, quam sequitur regnum cælorum. Scriptum est enim: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum (*Matth. v, 3*). » Bona paupertas, quæ quod habuerit, non amittit. Bona paupertas, quæ si thesauros non habet pecuniæ, habet tamen thesauros scientiæ atque sapientiæ. Nolite, filii, quasi vilem despiciere paupertatem. « Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum (*Psal. xxxiii, 7*). » Nolite quasi magnis invidere divitiis: « Divites eguerunt et esurierunt (*Ibid. 11*). » Sed si vultis habere bona, Dominum querite: « Inquirentes enim Dominum, non deficient omni bono (*Ibid.*). » Ergo nolite recusare omnem pauperem. Pauper erat Petrus, et quem donaret, nummulum non habebat: sed pretiosiore omnino pecunia donabat salutem. Pauper ille erat Lazarus in Evangelio (*Luc. xvi, 20*), sed ille qui ante in ostro dives jacebat et purpura, optabat post exitum vitæ, stillante digito pauperis refrigerari (*Ibid. 19, 24*). Quamvis ille ostro superbus regio et purpuratis vestibibus vulnera pauperis dives fastidiosus horruerit, tamen in infernis locatus optabat eo loci fuisse quo Lazarus. Quo loco lectio non videtur pecuniarum divitem pauperemque describere; sed eum pauperem qui pro fide et devotione vulnera corporis non horruerit, famem jejuniumque toleravit.

58. Cum igitur haberet populus Judæorum in suis gregibus plurimas copias hostiarum: tamen unam oviculam quam populus ille pauper habebat, eripuit, gloriosæ illam subjiciens passioni. Vis scire quam ovem? « Sicut ovis ad victimam ductus est (*Isa. liii, 7*), » qui panem pauperis alebatur, et potu pauperis utebatur; et in sinu pauperis

A dormiebat. Nostris enim utebatur alimentis, in nostri pectoris gremio quiescebat. Nam in Judæorum sinu quiescere se non posse memoravit dicens: « Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet (*Luc. ix, 58*). »

59. Et venit hospes, inquit, ad virum illum divitem. Quis est iste hospes, nisi miserabile peccatum? Etenim culpa in hunc mundum tanquam hospes intravit, aliena nostræ et peregrina naturæ. Itaque non de suis gregibus hostiam obtulit; sed accepit oviculam pauperis, et occidit illam. Cujus quidem passio licet quibusdam ad sacrificium salutare (30) profecerit; tamen videtur illis sui fuisse furoris alimentum, et cibus culpæ, incentivumque peccati. Denique Judas panem accepit a Christo, et tunc magis repletus est diabolo; quia non accepit ex fide, qui tam hospitali Domino 729 prodicionem parabat.

60. Et iratus est David ad illum virum. Diximus quod per Prophetam Judæorum populus declaratur, et ideo sub hac figura se ipse condemnat. Dignus est morte vir ille qui fecit hoc, et oviculam restituet in quadruplum, hoc est, perituum populum Judæorum, sed cumulatoribus bonis fructurum populum Christianum; quia præstabilius est presentibus status qui ex resurrectione debetur.

61. Propositum mihi fuit, ut meminisse dignamini, adversus eos qui homicidium adulteriumque sancti David arguendum putant, qualicumque meo respondere sermone: et ita favore vestræ unanimatis tractatus nostri cursus evasit: ut prædicandus ore omnium videretur, quem putabamus non posse defendi. Sed quoniam nostro vir sanctus auxilio non indiget, jam ipse vobis pro se loquatur, et factum suum ipsius dicta defendant.

CAPUT XII.

David peccatum suum Deo confitetur, composito psalmo L, cujus hic versus aliquot explicantur, imprimis quæ sit magna misericordia, quæve multitudo miserationum, inquiritur: tum docetur, solum Deum iniquitates nostras delere, quæ cum latere non possint, exemplo David sunt confitendæ. Demum Arianos in Manichæorum impietatem recedere planum fit.

62. « Miserere, inquit, mei, Domine, secundum magnam misericordiam tuam (*Psal. L, 3*). » Nova, nisi fallor, fratres charissimi, conjunctio ista sermonis, ut magna misericordia diceretur. Non facile alibi lectum memini: et ideo quæ sit magna misericordia, non facile dixerimus (31). Legimus tamen magnam Dei virtutem. Et ideo considerantes quæ magna sit virtus, conjicere poterimus,

(30) Codex Theod. pro ad sacrificium, solus legit ad sacrarium. Et quatuor vocibus interjectis. Era. ac Gill., illis fuisse furatum alimentum. Cod. Torn., illis sunt furti alimentum. Rom. edit. et ms. Theod., ille sui fuisse furoris augmentum. Melius sex Gallicani cod. quos secuti sumus.

(31) Sic edit. Era. et Gill. cum mss. fere omni-

bus. Rom. vero, et ms. Theod., Quæ sit magna misericordia debemus advertere. Nam etsi magnam misericordiam non facile legeremus, etc. At quæ hic addita sunt, nobis potius videntur conjectoris cujusdam periphrasis, quam auctoris ipsius vera locutio.

quam misericordiam magnam voluerit designare. Legimus enim in sancto Hieremia : « Quis es, Domine ? Tu fecisti cælum et terram, in magna virtute tua, et brachio excelso (*Jerem. xxxii, 17*). » Virtus ergo magna cælum fecit. Quæ est virtus magna ; Patris, an Filii ? Magna utique Patris virtus est, ipse enim per Filium cælum fecit et terram, sicut habes : « In principio fecit Deus cælum et terram (*Gen. i, 4*). » Sed tamen et Filius magna virtus est. Nam cum virtutem Patris Filium legeris, sicut habes Christum Dei sapientiam atque virtutem (*I Cor. i, 24*), utique cum virtus Patris Filius sit, magna virtus est Filius. Quemadmodum igitur omnipotens denegatur, quem fateamur magnam Dei esse virtutem ? Hæc igitur magna virtus cælum fecit, quia cælum fecit et Filius, sicut habes : « Omnia per ipsum facta sunt (*Joan. i, 3*). » Ergo si et Pater fecit et Filius, utique facti unitas operationis indicat unitatem. Non ergo operatio Patris et Filii discrepat. Si autem una operatio, una utique operationis potestas, et majestas una factorum est. Hæc de Patre et Filio.

63. Quid ergo silemus de Spiritu, præsertim cum Scriptura nos divina non patiat silere ? Dat enim locus opportunissimum testimonium ad sancti Spiritus unitatem cum Patre et Filio **730** comprobendam, ut ejus quoque operationem ab opere Patris et Filii dissociare nequeamus. Legimus enim magnam virtutem Patris esse, quod cælum fecit : magnam virtutem etiam Filium esse, quoniam cælum fecit ; nec solum fecit : sed etiam firmavit : « Verbo enim Domini cæli firmati sunt (*Psal. xxxii, 6*). » Ergo si et fecisse et firmasse cælum magnæ virtutis est, etiam Spiritum sanctum a majestate magnæ virtutis separare non possumus, quia scriptum est : « Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (*Ibid.*) » Namque cum cælum fieret et terra, superferebatur Spiritus, de quo alibi ait propheta David : « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur (*Psal. ciii, 30*). » De quo etiam alibi dixit : « Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum (*Psal. viii, 4*). » Non enim corporalibus digitis Deus cælum fecit et terram : sed spiritus gratia septiformis, illo videlicet digito de quo habes in Evangelio : « Quod si in digito Dei ejicio dæmonia (*Luc. xi, 20*). » Hunc enim digitum alibi Spiritum dixit, sicut habes : « Quod si in spiritu Dei ejicio dæmonia (*Matth. xii, 28*). Si igitur Spiritus Dei digitus est, quoniam brachium Dei Filius est, utique Spiritus cooperatus Patri et Filio per unitatem operationis cælum fecit et terram. Ideo enim digitum Filius nuncupavit, ut tanquam unius corporis, ita divinitatis exprimeret unitatem. Itaque si magna

A virtus cælum condidit, utique magna sapientia cælum condidit, quia scriptum est : « Omnia in sapientia fecisti (*Psal. ciii, 24*). »

64. Didicimus igitur quæ magna sit virtus, colligamus nunc quæ magna sit misericordia. Si magna virtus cælos fecit, et magna misericordia debet esse de cælo, et magna justitia debet esse de cælo, justitia enim de cælo prospexit, et misericordia venit e cælo. Magna ergo facta misericordia, quia « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (*Joan. i, 14*). » Ergo magna virtus cælos fecit, magna virtus cælos inclinavit, sicut legimus : « Et inclinavit cælos et descendit (*Psal. xvii, 10*). » Quo ostenditur nunquam divinitatis suæ exsors fuisse Dei Filius, nec cum inter homines versaretur, quoniam etsi suscepit quod non erat, non destitit tamen esse quod erat. Itaque cum dicitur : « Et inclinavit cælos, et descendit, non tam videtur de cælo descendisse (32), quam ipso descendisse cum cælo. Nam cum Pater Filium alloqueretur in terris situm, angeli ministrarent, non tam mutasse videtur sedem Dei Filius, quam transtulisse. Ergo didicimus magnam esse misericordiam.

65. Itaque si magna misericordia est descendisse de cælo, quæ sit multitudo miserationum distinguere atque intelligere debemus. Sequitur enim : « Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (*Psal. l, 3*). » Non enim idem significat uterque versiculus ; sed illud ad incarnationem refertur, hoc vero quod sequitur, ad eas referendum videtur quas Dei Filius in carne suscepit injurias, quia jejunavit, quia esuriit, quia flevit, quia vapulavit, quia crucifixus, quia mortuus, quia sepultus est. Hæc enim carnis, non divinitatis insignia sunt. Et necessarium fuit, ut ærumnarum multitudinem miserationum multitudo depelleret, profutura nobis Dominicæ certamine passionis.

731 66. Non enim sua peccata debebat, quia peccatum nullum fecerat ; sed quia peccatum factus est, nostra erant delenda peccata, sicut David dixit : « Dele iniquitatem meam. » Quid est *dele* ? Videamus hoc verbum ; non enim otiosum est. Denique et alibi ait : « Ego sum qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero (*Isa. xliii, 25*). » Sunt profecto alte impressa quædam conscientie nostræ ulcera delictorum, et quædam mentium nostrarum animorumque vibices, quæ errorum nostrorum abducuntur ulceribus. Habet ergo culpa characteres suos et apices, quibus proditur : quod non ingenio nostro affingimus, sed prophetica auctoritate signamus. Scripta est ergo ; et ubi scripta sit vide : *In pectore, inquit, cordis tui* (33) (*Jerem. xvii, 1*). Hoc est ibi scripta est culpæ series, ubi etiam

(32) Edit. Era., Gill. ac Rom., *non tam videtur cælos inclinasse, quam ipse de cælo descendisse*. Sed mss. quinque locum nobis restituerunt.

(33) Gill. in margine et edit. Rom. in contextu :

in tabulis, inquit, cordis tui. Aliæ vero edit. atque omnes mss., *In pectore*, etc. Vide Nobilium ad hunc locum.

forma virtutis; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Sed quæ bona sunt non atramento scribuntur, sed spiritu Dei vivi: quæ autem vitiosa, graphio ferreo et ungue adamantino (*Ibid.*). Talis propemodum scriptura, qualis est pœna peccati. Scribitur illa graphio ferreo, hoc virga ferrea coercetur, sicut scriptum est: « Reges eos in virga ferrea (*Psal.* II, 9). » Alia est illa virga recta, virga regni tui (*Psal.* XLIV, 7): hæc supplicio coercet noxios, illa innoxios gubernat imperio. Ergo scripta est culpa: videamus ubi. Non foris, sed intus in corde tuo et in pectore tuo. Sicut enim prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo: sic infidelibus in ipso corde exprimitur figura peccati, et erroris effigies. Intus igitur est culpa, intus et virtus, Et ideo Dominus: « Sentio, inquit, de me virtutem exisse (*Luc.* VIII, 46): » ut ostenderet quæ bona sunt, de interiore procedere et contra quæ mala sunt, de interiore prodire. « Non enim quod intrat, inquit, in os, coinquinat hominem, sed quod exit de ore (*Matth.* xv, 11). » De corde enim tuo cogitationes procedunt; et ideo cave ne de corde tuo malæ cogitationes prodeant, quæ te posteriore tempore arguant et accusent. Non enim Deus testimoniis ad revincendum te argumentisque indiget: tua te ipsa culpa accusat et prodit.

67. Deinde bene in hoc Psalmo David dicit: « Et delictum meum contra me est semper (*Psal.* L, 5). » Væ enim mihi quod latere cupio, et latere non possum! Quomodo enim latebo, qui inscripta in pectore meo gero meorum indicia delictorum? Nudabitur in illo iudicii die uniuscujusque pectus, testimonium reddente omnibus conscientia sua, et invicem accusantibus cogitationibus, aut etiam defendentibus, in die qua iudicabit Dominus occulta hominum. Quis pudor ille, cum prodi omnibus cœperit quod putabamus occultum; cum aperire se cœperit uniuscujusque imago delicti, ut unusquisque sui criminis serie revincatur? Quis pudor cum illum quem despicabilem in hoc sæculo iudicabas, videris esse prælatum; illum servum tuum, illum quem juxta sæculi hujus astutias ineptum et inhabilem arbitraberis, simplicitatis suæ divitiis cognoveris honoratum? Ergo dum vivimus, confugiamus ad eum qui potest delere peccatum. Nec vereare quod graphio ferreo **732** scriptum est, et ungue adamantino (34); hic enim portas ferreas adamantinasque confregit, nec timeas culpam fateri.

68. Confessus est David, agnovit iniquitatem suam, agnovit errorem; et ideo ait: « Quoniam iniquitatem meam agnosco (*Ibid.*). » David agnoscit, et tu non agnoscis? David fatetur, et tu negas? Paulus se nocentem clamat (*I Tim.* I, 15), et tu

innocentem te asseris? Non est igitur maximus erubescendi locus, quando cum plurimis peccati mista consortia sunt; si sequamur tamen studium corrigendi. Neque rursus paveas, ne culpæ confessio teneatur ad pœnam. Bonus enim et misericors Deus non solum culpas ignoscere confitentibus, sed etiam præmia corrigentibus impertire consuevit; si tamen unusquisque sibi donari petat, quod intelligit non latere. « Dic ergo iniquitates tuas, ut justificeris (*Isa.* XLIII, 26). » Dei vox ista est volentis ignoscere: Dei vox ista est promittentis, quod tuum velit delere peccatum.

69. « Tibi peccavi, » David dicit, « et malum coram te feci. » Hoc est, etsi homines non vident, sed tu vides: etsi homines me dijudicare non possunt, quia participes delictorum sunt; tu tamen iudex es singulorum, quia expers es delictorum. Quamlibet in corde intimo cogitationes noxiæ lateant, coram te tamen sunt, qui potes dicere: « Quid cogitatis mala in cordibus vestris (*Matth.* ix, 4)? » Nempe Christus hoc dicit. Qui ergo novit quid in corde sit scriptum, potest delere quidquid in corde conscriptum est. Cui se fateatur noster David non solum in seipso, sed etiam in primo homine peccasse, dum præcepta divina temerantur.

70. Quo licet advertere, fratres dilectissimi, quemadmodum omnes hæreses, dum se impugnant, in se recurrunt. Itaque, Ariani dum Patris et Filii separant potestatem, in eum furiose exitum disputationis incurrunt ut cum Manichæis eorum concurrat assertio; illi enim dicunt alterum Deum esse veteris, alterum novi Testamenti. Quam profanam assertionem Ecclesia sancta condemnat, quæ unum Deum legit; quia « unus Deus Pater ex quo omnia, et nos in ipsum: et unus Dominus Jesus per quem omnia, et nos per ipsum (*I Cor.* VIII, 6). » Utique omnipotens potestas et una Patris et Filii declaratur, ut nec Patrem a Novi Testamenti gratia secernamus, nec rursus ab instauratione mundi Filium separemus.

71. Denique consideremus utrum idem Deus (45) utriusque sit conditor Testamenti. Nempe omnes in primo homine peccavimus, et per naturæ successionem culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio, est. In quem ergo peccavi, in Patrem, an in Filium? Utique in eum qui mihi credidit, quod non servando peccavi. Mandatum est homini, ut ab omnibus gustaret quæ erant in paradiso, sed lignum scientiæ boni et mali non tangeret (*Gen.* II, 17). Adam ergo in singulis nobis est. In illo enim conditio humana deliquit, quia per unum in omnes pertransivit peccatum. Video summam mihi creditam, video quæ prævaricationis æra **733** contraxerim, dum vetita et inter-

(34) Non obscurum est alludere Auctorem ad illa Hierem, c, 17: *Peccatum Judæ scriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino, ut Vulg. præfert.* Hæc autem verba cum desiderentur in LXX interpret., necesse fuerit ut Auctor, siquidem Ambro-

sus ille sit, aut ejus suppar ætati, ea citaverit ex alio interpr., aut forte ex versione communi, quæ varie olim legabatur, et in quam non pauca ex aliis versionibus fuerant congesta. Consule etiam, si vacat, super hoc loco Nobilium.

dicta degusto. Hinc debeo commissæ sortis usuram, **A 734** quia creditum mandatorum cœlestium sœnus in-
temerata fides servare non potuit.

72. Agnovimus creditum, agnoscamus etiam creditorem. Creditoris nempe jus est ut exigat et relaxet; et ideo idem relaxat, qui jus habet exigendi. Cum igitur in Evangelio Christus dixerit mihi: « Remissa sunt tibi peccata tua (*Luc. v, 20*); » nonne eundem intelligo dominum sortis, quem, arbitrum veniæ recognosco? Aut si Pater credidit et Filius relaxavit, non per unitatem, ut nos dicimus; sed ut Ariani asserunt, per distantiam potestatis: alius ergo Deus credidit, alius relaxavit? Unde incurrunt, ut Manichæorum perfidiam non evadant. Deinde unum dicendo bonum Deum, advertant quos laqueos dementiæ suæ incidant. Si bonus est, qui credidit, quomodo non est bonus qui relaxavit? Ergo cum illis partem habeant Ariani, in quorum assertionem perveniunt (36). Nec mirum si is qui semel deviare cœpit a vero, nexibus se alieni erroris involvat.

73. Et ideo una est sententia, quæ hæreticorum omnium machinas destruat, ut unius potestatis,

(35) Era, et Gill. cum parte mss. *consideremus utrumque cum idem Deus*. Edit. Rom. cum alia parte ut textu.

(37) Ita edit. Era. ac Gill. quibuscum faciunt mss., excepto quod nonnulli habent, *cum quorum assertione perveniunt*. Unde forte Rom. edit. et mss. Theod., *cum quorum assertione conveniunt*.

majestatis atque virtutis Trinitatem esse credamus; et ideo ab eo quod Filius fecit, non separemus Patrem (37); nec ab eo quod Pater mandavit, Filium segregemus. Ita enim fiet, ut non alterum Deum veteris, alterum novi Testamenti inducamus; sed per unitatem potestatis et Filius in Patre, et Pater intelligatur in Filio, et Filius sœneretur in Patre, et Pater relaxet in Filio. Nam et Pater dimittit peccatum: Filium dimisisse jam diximus.

74. Accipet quia dimittit et Pater. « Dimitte, inquit, nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (*Matth. vi, 12*). » Utique ex persona nostra hoc Filius Patri dicit. Nec ideo dicit, quasi dimittere ipse non possit: sed ideo dicit, ut tu unitatem potestatis intelligas.

B 75. Denique si auctoritatem quæris in Filio: « Jam vos, inquit, mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis (*Joan. xv, 12*). » Dimittit sermone, dimittit imperio: sed cum ratione dimittit dicens: « Vade, et posthac vide ne pecces (*Joan. v, 14*). » Habes auctoritatem, quia vetera donavit: habes iudicium, quia futura præscripsit,

Sed potior videtur nostra lectio, cum haud dubie auctor ad id respiciat, quod supra dixerat, omnes hæreses in se invicem recurrere.

(37) Edit. Era. ac Rom., *et ideo quod Filius fecit, non separemus a Patre*, etc. Gill. et mss. Theod., *non separemus Patrem*. At veram istius loci lectionem mss. aliorum consensui debemus.

IN XII PSALMORUM ENARRATIONES ADMONITIO.

Divum Ambrosium superioribus libris expositiones Psalmorum aliquot inseruisse jam ante non semel indicavimus (Admonit. in lib. *de Tobia*, lib. *de Interpell. et Apolög. David*); ac præterea etiam in subsequenti volumine animadvertemus (Orat. *de Obiit. Theodos.*). Tantæ scilicet utilitatis, imo vero et necessitatis esse ducebat hujusmodi enarrationibus populum suum instituere! non alia quoque haud dubie causa inductus ad hosce XII Psalmos edisserendos appulit mentem. Illos temporibus occasionibusque diversis partim concionando, partim dictando, cum nimirum jam publice verba facere sibi per valetudinem non liceret, explanavit. Isthic autem Psalterii seriẽm secutus non est, quandoquidem ultimo loco elucubravit Psalmi XLIII commentationem. Unde intelligas hanc XII Psalmorum collectionem quam secundum ordinem mss. nostrorum exhibemus, Ambrosii esse non posse. Fortassis illam concinnaverit quispiam e discipulis ejus, atque adeo Paulinus ipse, quippe qui ultimum ejusdem enarrationem illo dictante exceperit. Utrum vero quidquid S. præsul in idem argumentum unquam edidit, ea collectione contineatur, incertum est. Siquidem apud antiquissimos auctores (Hieron. epist. 89, in edit. nova August. 75: Cassiod. lib. *de Div. lit.* cap. 4) qui de hoc aliquid scripsere, quod Psalmos illi exposuerit, nusquam reperimus.

Arbitrati sunt nonnulli ex ea Prefatione quæ primo Psalmo præmittitur, recte colligi Doctorem nostrum de illustrando commentationibus omni Psalterio suscepisse consilium. Verum cum illa Præfatio tantummodo Basilii, de quo nihil tale memoratur, imitationem contineat, ac sermone uno ad populum habito constet; quo quidem ille Psalmorum in genere laudes amplificat, sed præterea nihil recipit se præstiturum: non multum urgere nobis videtur ea ratio. Hinc paulo validiorem duci posse existimamus tum quod Psalmum XXXVI enucleans enarrationem LVII polliceatur (num. 32), quam non reliquit: tum quod XLIII integrum explanare non valuerit, ultimi sui morbi conflictatione præpeditus. Pulcherrimæ autem illi Præfationi Vir sanctus primi Psalmi expositionem continua serie conjunxit; ut ex transiitione qua inter se illæ copulantur, intelligimus. Sed illud quoque istic animadvertimus ipsum in Ecclesia sua et post